

UN REFERAT DIN 1934 ÎN PROBLEMA SĂRBĂTORIRII A 150 DE ANI DE LA RĂSCOALA LUI HOREA (1784)

Nicolae Edroiu **

Abstract: *On occasion of the 150 years celebration, in 1934, of Horea's Uprisal (1784), an account was drawn out by the Transylvanian Western Carpathians Commissioner's Office (Comisariatul Munților Apuseni). Several measures were proposed in order to confer to this anniversary national dimensions, as well as to ameliorate the extremely needy situation of the Motz (moți), the Romanians living in the respective area.*

Keywords: 1934, 1784, Horea, Transylvania, Western Carpathians

În arhiva Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române se păstrează textul-proiect al unui referat privitor la sărbătorirea a 150 de ani de la Răscoala lui Horea.

Întocmit de Comisariatul Munților Apuseni, el propunea organizarea unor manifestări, alături de inițiativele despre care se dădeau informații în ziarele din acel timp cu privire la ridicarea de troițe în centrele satelor antrenate în răscoala țărănească din toamna anului 1784. Era invocată și sărbătorirea din 1924, de la Centenarul nașterii lui Avram Iancu, Eroul Munților Apuseni.

Se făcea apel, pentru aceasta, la autoritățile guvernamentale, la ASTRA, la alte instituții culturale și de stat, dorindu-se a fi asigurată manifestării o dimensiune națională.

Din textul Referatului, „predat” lui Alexandru Lapedatu, atunci ministrul Cultelor și Artelor, rezultă deopotrivă amărăciunea moșilor în legătură cu situația din Munții Apuseni, care se cuvenea a fi ameliorată în împrejurările istorice de după Unirea din 1918.

ANEXĂ

Referatul Nr. 314/1934 din 24 iulie 1934,
întocmit de Comisariatul Munților Apuseni

În acest an se împlinesc 150 ani de la revoluția lui Horea, 30 oct. 1784, iar în anul viitor 150 de ani de la feroasa tragere pe roată /28 februarie 1785/.

---

* Prof. univ. dr., membru corespondent al Academiei Române, directorul Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: nedroiu@yahoo.it.

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LVI, 2017, p. 407–410

Având în vedere importanța național-istorică a factorilor generatori care au declanșat conspirația țărănească de acum 150 ani, cu rezonanță nu numai în Țara Moților, ci în întreaga opinie românească, având ecouri chiar și peste hotare, credem că vor trebui organizate serbări de comemorare a acestor evenimente, care ne amintesc un episod din cele mai zbruciumate din trecutul atât de încercat al Ardealului românesc.

După cum suntem informați din relatările ziarelor, s-au luat unele inițiative, cu caracter particular, din partea profesorilor de la Liceul „Avram Iancu” din Brad și din partea profesorilor de la Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, pentru a se ridica niște troițe în localitățile care au o semnificație istorică prin evenimentele ce au avut loc în această revoluție.

Pentru ca serbările să aibă caracterul și fastul unor adevărate manifestări naționale și demne de această mare cartă a Ardealului care, pe planul istoric, se ridică prin importanța lui la o adevărată răspântie a destinului românesc, suntem de părere că inițiativa organizării acestor serbări să fie luată fără întârziere la Ministerul Cultelor și Artelor, pentru a se imprima serbărilor nota oficială, așa cum s-a procedat la 1924, cu ocazia Centenarului lui Avram Iancu.

Ministerul Cultelor și Artelor va putea face apel la „Astra” care, împreună cu Comisariatul Munților Apuseni, să prezinte un program amănunțit, care să aibă la bază un studiu bine gândit și după liniile generale trasate de Minister, în vederea lucrărilor ce vor trebui executate până la data termenului serbărilor, termen ce va fi în prealabil fixat de Onor. Consiliu de Miniștri.

Termenul de 30 oct. 1934 fiind prea apropiat, considerând și faptul că această zi simbolizează izbucnirea celei mai sângeroase răscoale din câte au fost pornite de Moți, în ultimele cinci secole, pentru izbânda ideii de libertate, dreptate socială și pentru menținerea trează a conștiinței românești, date fiind și momentele politice grele în cadrul cărora ne mișcăm, credem că mai potrivit ar fi din toate punctele de vedere să se comemoreze tragerea pe roată a martirilor revoluției: Horea și Cloșca. Pledăm pentru această teză și din considerentul că acest moment ar putea fi admirabil exploatat, ca un argument hotărâtor împotriva tendințelor revizioniste susținute cu atâta intensitate de vecinii noștri de la Vest.

Date fiind condițiunile grele economice în care se zbat pentru moment Moții, credem că serbările nu trebuie să aibă numai un caracter pur festiv și de decor. Aniversarea celor 150 de ani de la tragerea pe roată este momentul cel mai oportun ca Guvernul să inaugureze un plan de realizări economice, ca un gest de răsplată pentru urmașii martirilor, ferecați și astăzi în lanțurile robiei economice, pe urma devastărilor firmelor străine exploatoare, în păduri, pășuni și băișaguri [mine].

Ca puncte de reper pentru un program schițăm vreo câteva propuneri pe care le socotim utile și în același timp realizabile.

1/. Cu această ocazie să se înființeze și să depună jurământul Regimentul de grăniceri moți cu garnizoana la Câmpeni, centru geografic și istoric al Țării Moților.

2/. Tot cu această ocazie s-ar putea inaugura deschiderea drumurilor ce sunt în construcție, de la Albac peste Bălcești la Gilău și Cluj și de la Avram Iancu peste Găina la Baia de Criș.

3/. Să se pună piatra fundamentală a spitalului central pentru Moți, la Câmpeni, pentru refacerea capitalului biologic uman al Moților, răvășiți de toate bolile sociale care și-au făcut un cuib cald în trupurile cambrate de mizerii ale urmașilor lui Horea și Avram Iancu.

4/. Să se înființeze la Abrud o școală atelier pentru copiii de Moți, care astăzi vagabondează prin orașele de la poalele Țării Moților, cântându-și în sunetele melodioase ale fluierului sărăcia lor tradițională.

5/. Pentru a difuza în masele largi ale poporului virtuțile strămoșești și actele de vitejie din trecut, este imperios necesar să se scrie o istorie romanțată a revoluției de la 1784 pentru popor.

Pentru intelectuali să se reediteze monumentală lucrare a lui Nic. Densușianu, „Revoluția lui Horia”, tipărită la 1884, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la revoluție. Mai nimerit ar fi ca un istoric de seamă ardelean să scrie o nouă lucrare asupra acestei conspirații țărănești, utilizând toate izvoarele și în special documentele inedite ce s-au descoperit în ultimul timp, îmbogățindu-se în acest fel literatura istorică românească, atât de săracă în lucrări asupra revoluției prin comparație cu literatura ungrească. Această lucrare ar avea misiunea să restabilească adevărul istoric, denaturat intenționat de unguri care, în afară de o singură excepție /Szilagy/, nu au văzut în această răscoală decât o odioasă răzbunare a Valahilor asupra inocentului și nobilului popor maghiar.

6/. Să se lanseze un apel către întreaga suflare românească pentru adunarea fondurilor necesare ridicării unui monument lui Horea la Câmpeni, iar lui Cloșca la Abrud și lui Crișan la Brad, iar la Alba Iulia, în fața Bisericii Încoronării, un grandios monument celor trei martiri ai revoluției; pentru monumentul lui Horea sunt adunați până acum 20.000 lei, dăruți de dl. Prim-ministru Tătărescu, cu ocazia Consiliului de Miniștri de la Câmpeni, 3 mai 1934.

7/. Să se ridice troițe, artistic lucrate din piatră de granit de la „Detunata”, în localitățile mai importante unde au avut loc lupte și operațiuni ale revoluției.

Aceste localități ar fi : comuna Curechiu, plasa Brad, de unde a fost pornită răscoala, unde a avut loc o sângeroasă ciocnire între trupele imperiale, comandate de vice-colonelul Kray, și armata țaranilor, condusă de căpitanul lui Horea, pus peste comuna Blăjeni, viteazul Micula Bibarțu care, împreună cu 86 de țărani, și-a aflat moartea în această luptă purtată eroic timp de 24 de ore.

La Tibru, plasa Teiuș, unde a fost încheiat armistițiul de Cloșca și Ion, fiul lui Horea, cu colonelul Schultz, armistițiul care de fapt a însemnat preludiul revoluției.

La Brad, lângă podul de peste Criș, unde Crișan a avut o consfătuire secretă cu țărani din Zarand, la târgul de toamnă din anul 1784.

La Blăjeni, plasa Brad, pe locul numit „La Păltinii”, unde toți trei Căpitaniii revoluției și-au jurat frăție, stabilind totodată planul tactic al răscoalei.

La Mesteacăn, pe locul unde a fost biserica veche, unde Crișan a jurat pe Zărândeni să pornească împotriva nemeșilor ca să le ia pământul.

La Criscior, Baia de Arieș, Lupșa și Zlatna, precum și la Poiana Horea, unde a fost prins Horia și Cloșca prin trădare.

La Deva, pe malul Mureșului, unde au fost măcelăriți 300 de țărani care au asediat cetatea Deveii, iar după ce au fost înfrânți de armata imperială restul de 84 au fost decapitați pe urma unei sumare judecăți a Comitatului Hunedoarei,

Ca un semn de omagiu postum pentru memoria celor 45 de Moți arși pe rugul de la Beliș, de către bandele lui Urmânczy, în revoluția pentru unire din anul 1918, ar fi cel mai oportun moment să se pună o cruce-monument, lucrată din piatră de granit de la Bologna.

Acest monument va trebui ridicat și din motivul că deschizându-se drumul Cluj-Câmpeni, care va fi un drum cu mare circulație, va fi vizitat și de străini, iar crucea simplă

din lemn care străjuiește astăzi pe mormântul martirilor este o rușine pentru demnitatea noastră de neam, care lezează adânc conștiința națională.

Cu ocazia acestor serbări comemorative, să fie decorați foștii voluntari din Regimentul Horea, cel dintâi regiment de Moți, format în primele zile ale revoluției din 1918-1919.

Pentru ca să li se facă o reparație completă Moșilor în reforma agrară, ar fi necesar ca tot cu această ocazie să se înființeze cel puțin 10 colonii de moși, pe frontiera de Vest, pe terenurile rezervate de Stat, care actualmente sunt ținute în arendă de foștii și actualii demnitari, în vreme ce Moșii se zbat în cele mai chinuitoare mizerii din cauza lipsei de pământ și ocazie de lucru. Această colonizare în masă ar pune pentru totdeauna capăt nedreptăților săvârșite față de Moși, în colonizări descongestionând teritoriul suprapopulat și puțin fertil al Țării Moșilor.

Natural, acestea ar fi liniile de ansamblu ale programului serbărilor, care, realizate după un plan metodic și rațional, ar sălășlui în sufletele Moșilor o mulțumire desăvârșită și o încredere nestrămutată în statornicia stăpânirii românești, văzând că sângele vărsat de înaintașii lor este răsplătit din belșug de Regele și Guvernul României Mari, la a cărei temelii s-a[u] pus din partea Moșilor atâtea cărămizi stropite cu sânge.

În acest an se împlinesc 150 de ani.

Acest referat a fost predat D-lui Alexandru Lapedatu, Președintele Senatului, pe atunci Ministrul Cultelor și Artelor.

Prea puțin s-a realizat din propunerile Comisariatului Munților Apuseni, iar serbările au fost întârziate.